

yaza boyanmıştır. Günümüzde de bir kraliyet sarayı olan Emevî sarayı Alkazar'ın Halife III. Abdurrahman zamanına ait kısmı o dönemin bahçeleri arasında durmaktadır; daha eski kısımları ise harabe halindedir. XI. Alfonso'nun yaptırdığı Yeni Alkazar'ın da sadece bir kanadı restore edilmiştir ve halen haphisane olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Makkarî, *Nefhu't-îb*, I, 455-694; Pedro de Madrazo y Kuntz, *Córdoba*, Barcelona 1884; A. F. Calvert – W. M. Gallichen, *Cordova, a City of the Moors*, London 1907; A. Jaén, *Historia de la Ciudad de Córdoba*, Madrid 1935; É. Lévi-Provençal, *Islam d'occident études d'histoire médiévale*, Paris 1948, s. 81-107; A. Aguado, *Guías: España y Portugal*, Madrid 1950, s. 510-518; Philip K. Hitti, *Capital Cities of Arab Islâm*, Minneapolis 1973, s. 135-163; M. S. Hierro, *Córdoba*, León 1974; R. C. Knapp, *Roman Córdoba*, Berkeley 1983; Ahmed Fikrî, *Qurţuba fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1983; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Qurţuba hâziratü'l-hilâfe fi'l-Endelüs*, İskenderiye 1984, I-II, tür. yer.; Muhammed Abdülvehhâb Hallâf, *Qurţuba el-İslâmiyye fi'l-ğarni'l-hâdî 'aşer el-milâdî / el-hâmis el-hicrî*, Tunis 1984; Mumtaz Moin, "Cordova an Intellectual Centre in Muslim Spain", *The Proceeding of the Pakistan History Conference Seventeenth Session 13-17 February 1977*, Karachi 1984, s. 127-134; D. J. Wasserstein, *The Caliphate in the West*, Oxford 1993, s. 34-39; C. F. Seybold, "Kurtuba", *İA*, VI, 1023-1025; a.mlf. – [M. Ocaña Jimenez], "Qurţuba", *EI*² (İng.), V, 509-512; Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211-225; A. Engin Beksaç, "Endülüs (Sanat)", a.e., XI, 225-232.

THOMAS B. IRVING

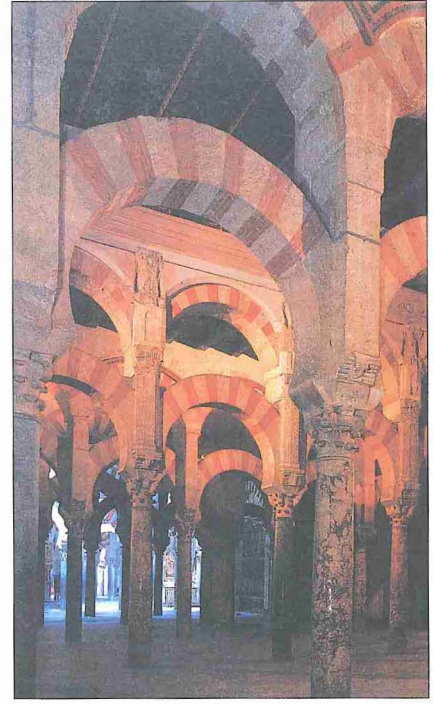
KURTUBA ULUCAMİİ

İslâm tarihinde yer alan
en büyük üçüncü cami.

Halen kiliseye çevrilmiş bulunan ve Cordoba Katedrali denilen Kurtuba Ulucamii (el-Mescidü'l-kebîr, el-Mescidü'l-câmi') Endülüs dinî mimarisinin en tanınmış ve en büyük binasıdır; boyutları bakımından bütün İslâm âleminde Sâmerâ Ulucamii ile Ebû Dülef Camii'nden sonra üçüncü sırada yer alır. Mimarisi ve tezyinatıyla müstesna bir eser olan cami bu özellikleriyle diğer büyük camileri aşmakta ve âbidevî etkisiyle kendinden emin, güçlü, bilgili, zengin bir toplumun ve bu toplumun güçlü hükümdarlarının ihtişamını gözler önüne sermek için yapıldığını göstermektedir. Yapımını 786'da I. Abdurrahman'ın başlattığı bina, zaman içerisinde çeşitli ekler ve değişikliklerle orijinal halinden farklı bir şekil almış ve bugünkü dev boyutlarına ulaşmıştır (180 × 150 m.). Yaklaşık sekiz asır önce kiliseye çevrilmiş

olmasına rağmen bölge halkı arasında hâlâ Mezquita (mescid) adıyla tanınmaktadır.

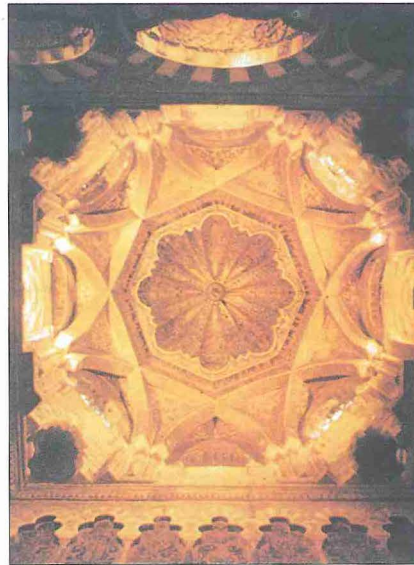
I. Abdurrahman'ın oğlu I. Hişâm tarafından tamamlatılan ilk bina Emeviyye Camii örnek alınarak yapılmış ve revaklı bir avlu ile 90 m. uzunluğundaki kible duvarına dikey uzanan on bir neften meydana gelmiştir. Orta nef geleneksel mimari esaslarına göre diğerlerinden daha geniş tutulmuştur ve mihrabı belirleyecek bir özellik göstermektedir. Enine geniş dikdörtgen bir ana plana sahip olan bu ilk kapalı mekânın çatısı on ikişer kemer bölmesine sahip on sıra sütunla taşınmaktadır. Değişik renklerdeki granit ve mermer sütunlar kaidesizdir ve tabanları zemine gömülmüştür; üzerlerindeki kemerler ise iki katlı olup alt katta at nalı, üst katta yarım daire şeklindedir. 833 ve 848'de II. Abdurrahman ana şemaya bağlı kalarak çeşitli eklemeler yaptırmış, özellikle ikinci düzenleme sırasında nef dizilerine sekizer kemer bölmesi daha ilâve ettirerek kible duvarını 25 m. ileriye kaydırmıştır. 951'de III. Abdurrahman, bir depremde yıkılan I. Hişâm'ın yaptırdığı 20 m. yüksekliğindeki sade görünümlü minarenin yerine çok daha yüksek ve görkemli bir minare inşa ettirmiştir. 1593'te İspanyollar tarafından yıkılan minarenin, halen Giralda denilen ve Sevilla'nın sembolü durumunda olan XII. yüz-

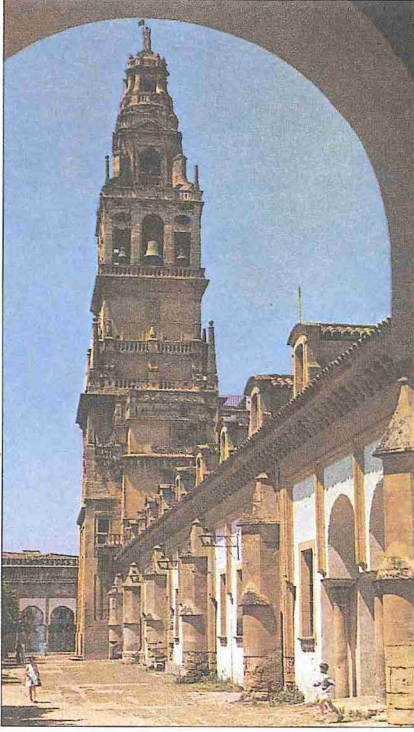

Kurtuba Ulucamii'nin içinden bir görünüş

yıla ait İşbiliye Ulucamii'nin 13,60 × 13,60 boyutlarında kare planlı ve 97 m. yüksekliğindeki muhteşem minaresinin (bu yüksekliğe çan kulesine çevrilirken eklenen çan yuvası dahildir) biraz daha küçük bir benzeri olduğu bilinmektedir. II. Hakem zamanında Kurtuba'nın (Cordoba) artan nüfusuna kâfi gelmeyen bina tekrar genişletilmiş ve 961 yılında yine ana plana sadık kalarak on iki kemer bölmesinin eklenmesiyle kible duvarı bugünkü yerine kaydırılmıştır. Bu ek kısım bir çifte kemer sırasıyla diğer bölümlerden ayrılmış ve öteki neflerden daha geniş olan orta nefin girişine, ayrıca mihrap önü ile bunun iki yanına aynı büyüklükte birer kubbe yerleştirilerek bir maksûre meydana getirilmiştir. Kaburgalı kemerler üzerinde yükselen bu kubbeler, özellikle mihrap önü kubbesiyle mihrap mekânı mozaikler ve altın yaldızlı kabartmalarla teyizin edilerek çok gösterişli bir görüntüye kavuşturulmuştur. Bizans ve Abbâsî etkileri taşıyan bu süslemeler Endülüs sanatının kendine has özellikleriyle uyum sağlamış ve bütünleşmiş durumdadır. Binanın bütün genişletmelere rağmen yine yetersiz kalması üzerine II. Hişâm'ın veziri İbn Ebû Âmir el-Mansûr tarafından doğu yanına son bir ekleme daha yapı-

Kurtuba Ulucamii'nin maksûre kubbesi

Kurtuba Ulucami'nin minaresi

rilmiştir. 377 (987) tarihli bu bölüm boydan boya uzanan sekiz nef halindedir ve diğer bölümlerin gölgesinde kalan aceleye getirilmiş bir yapım tarzına sahiptir. Ayrıca mihrap ortaya çekilmediğinden bina bu ekleme kanat sebebiyle asimetrik bir görünüm almıştır.

Yapımında büyük ölçüde antik döneme ve Vizigotlar'a ait devşirme malzemeye de yer verilen camide taş ve tuğla birlikte kullanılmış, taşta daha fazla ağırlık tanınmıştır. Bina ve bütün caminin kapladığı alanın üçte birini oluşturan kuzeydeki avlu sur gibi yükselen payandalı ve mazgallı, sade görünümlü yüksek bir duvarla çevrilidir. Bu duvarın payandaları arasında doğu cephesinde altı, batı cephesinde yedi adet mihraba benzeyen kapı bulunmaktadır (çoğu İspanyollar tarafından örülerek kapatılmıştır). Avlunun üç tarafında arkası duvara dayanan revaklar yer almaktadır.

Caminin sade görünümlü dış cephesiyte tezat teşkil eden iç mekân zengin bir tezyinata sahiptir. 860 sütuna oturtulmuş iki katlı kemerlerde alması kullanımları kırmızı ve beyaz taşların görüntüsü çok zengin bir renk cümbüşü meydana

getirmekte, bu cümbüş ve yüzlerce sütunun iç mekâna kazandırdığı ihtişam, diğer süslemelerin ve küfi yazıların da katılmasıyla daha tesirli bir hal almış bulunmaktadır. Sedir ağacı tavan, alt kısmın ihtişamına uygun görkemli oymalarla tezyin edilmiş ve kırmızı, mavi, yeşilin hâkim olduğu renklere boyanmıştır. Bir dokuma gibi yüzeylerin işlenmesiyle elde edilen caminin genel tezyinatı yazı, bitki ve geometrik motiflerden meydana gelmiştir, en fazla yoğunlaştığı yer ise mihrap önüdür. Zengin bir görüntü arzeden mozaiklerin yanı sıra kabartma yüzeyler üzerinde kullanılan altın yaldız bu görüntünün ihtişamını iyice arttırmaktadır. Çokgen bir plan gösteren mihrap mekânı İslâm mimarisinin nâdide örneklerinden biridir. Olağan üstü zenginlikteki oymalı mermer mihrap üç dilimli kemerle taçlanan dikdörtgen bir niş şeklindedir; biraz uzağında iki tarafına birer yan mihrap konulmuştur. Mihrap gibi II. Hakem dönemine ait olan ahşap minberin yapımında çok sayıda küçük fildişi parçadan, kıymetli taşlardan ve altın çivilerden yararlanılmıştır.

Kurtuba'nın 1236'da tekrar hıristiyanların eline geçmesinden sonra kiliseye çevrilen cami üç asır boyunca aynen muhafaza edilerek kullanılmış, XVI. yüzyılda orta bölümüne Rönesans üslûbunda bir katedral eklenmiş, XVIII. yüzyılda bazı değişiklikler yapılmışsa da bina mimarî özelliklerini korumuştur. 1882'de millî eser kabul edilen yapı onarılıp koruma altına alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Asin Palacios, *Huellas del Islam*, Madrid 1941, tür.yer.; F. C. Gotia, *Mezquita de Córdoba*, Granada 1968; J. M. Oritz Juárez, *La Mezquita Catedral de Córdoba*, Zaragoza 1975; F. Hernández Giménez, *El Almîmar de Abd al-Rahmân III en la Mezquita Mayor de Córdoba*, Granada 1975; a.mlf., *La Mezquita Catedral de Córdoba*, Cordoba 2000; M. D. de Velilla, *Cordoba, Sultana de Andalucía*, Cordoba 1976-78, I-II, tür.yer.; M. N. Cumplido, *Mezquita Catedral de Córdoba y el Icomos*, Cordoba 1976; a.mlf. – C. L. de Tena y Alvear, *La Mezquita de Córdoba*, Cordoba 1992; A. A. Castro, *Andalucia Musulmana*, Cordoba 1980, tür.yer.; E. B. Arranz, *La arquitectura de la Espana arabe*, Madrid 1983, tür.yer.; F. Azvar, *Mezquita de Cordoba*, Madrid 1985; N. M. Lowick, "Omeyyaden in Spanien", *Die Kunst des Islam: Propyläen Kunstgeschichte*, Berlin 1990, s. 189-207; J. D. Dodds, "The Great Mosque of Cordoba", *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain* (ed. J. D. Dodds), New York 1992, s. 11-25; M. S. Hierro – A. J. Martin, *La Mezquita de Córdoba*, Madrid 1995; B. H. Weber, "Mohammedan Art in Spain During the Ommiad Period", *MW*, XXXVI/1 (1946), s. 46-53; Semavi Eyice, "Cami (Mimari Tarihi)", *DİA*, VII, 60-61.

A. ENGİN BEKSAÇ

KURTUBÎ, Ahmed b. Ömer

(أحمد بن عمر القرطبي)

Ebû'l-Abbâs Ziyâüddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 656/1258)

Endülüs'lü muhaddis ve Mâlikî fakihî.

578'de (1182) Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. İbnü'l-Müzeyyen künyesiyle de anılır. Küçük yaşta babası ile birlikte Mağrib'e gitti. Tlîmsân'da Ebû Muhammed Abdullah b. Süleyman, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Yahsubî'den hadis ve fıkıh öğrendi. Mâlik b. Enes'in *el-Muvaftâ*'nı ve *Şahîh-i Müslim*'i rivayet icâzeti aldı. Fas'ta Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İsa el-Ezdi ve Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman et-Tüçibî'den, Sebte'de (Ceuta) Abdülhak b. Muhammed b. Abdülhak el-İşbîlî'den, Mekke, Medine, Kudüs, Mısır ve İskenderiye'ye giderek buralarda pek çok âlimden faydalandı. İskenderiye'ye yerleşip öğretimle meşgul oldu. Talebeleri arasında Ebû'l-Hasan b. Yahyâ el-Kureşî, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Ebû Abdullah İbnü'l-Ebbâr gibi isimler yer alır.

Hayatının ilk dönemlerinde akli ilimlerle meşgul iken daha sonra hadis, fıkıh, belâgat, Arap dili ve edebiyatında derinleşen Kurtubî delillerini zayıf gördüğü konularda Mâlikîler'in görüşlerine karşı çıkmış, Şâfiîler'in veya ehl-i hadisin görüşlerini tercih ettiği olmuştur. Kurtubî 4 Zilkade 656'da (2 Kasım 1258) İskenderiye'de vefat etti. İbn Ferhûn onun 626'da (1229) öldüğünü söylüyorsa da bu doğru değildir.

Eserleri. 1. Telhîsu Şahîhi Müslim. Şahîh-i Müslim'deki hadislerin senedlerinin ve mükerrer hadislerin alınmadığı bir ihtisar çalışması olup Rif'at Fevzî ve Ahmed Mahmûd el-Hûlf tarafından neşredilmiştir (I-II, Kahire 1409/1988). Ayrıca Muhyiddin Dîb Müstü, Ahmed Muhammed es-Seyyid, Yûsuf Ali Bedyevî (Büdeyevî) ve Mahmûd İbrâhîm Bezzâl eseri *el-Müfhim* adlı şerhiyle birlikte yayımlanmıştır (I-VII, Beyrut 1417/1996). 2. *el-Müfhim şerhu Şahîhi Müslim (el-Müfhim fi şerhi Muhtaşarı Müslim, el-Müfhim fi şerhi Müslim)*. Bir önceki eserin şerhi olup Ebû Ferhâ el-Hüseynî, Ebû'n-Nûr Muhammed el-Ahmedî, İbrâhîm el-Ebyârî, Hamza ez-Zeyn ve Muhammed b. Abdülhakîm el-Kâdî tarafından neşredilmiştir (I-V, Kahire 1415/1995). Eseri ayrıca Muh-